

شپږبشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

پایش سکونتگاه‌های روستایی پراکنده و کوچک

در راستای طرح‌های ساماندهی؛

مورد مطالعه دهستان شوسف شهرستان نهبندان

محمود فال سلیمان*، حجت ا... صادقی**، محمد حجی پور***

۱۳۹۰/۱۱/۲۱

تاریخ دریافت مقاله:

۱۳۹۴/۰۳/۱۰

تاریخ پذیرش مقاله:

چکیده

توسعه در هر سرزمینی، در صورتی امکان‌پذیر خواهد بود که به تمامی جوامع توجه خاص بشود. جامعه روستایی و به‌ویژه روستاهای پراکنده از این گونه‌اند. روستاهای پراکنده و کوچک، از لحاظ شاخص‌های توسعه انسانی معمولاً در وضعیت پایینی قرار دارند و همین امر بررسی وضعیت اقتصادی و اجتماعی و ارائه یک رویکرد اساسی برای ارائه خدمات و ساماندهی آن‌ها را ضرورت می‌بخشد. در این تحقیق دهستان شوسف از شهرستان نهبندان مورد مطالعه قرار گرفته است که در کمربند مرزی شرق کشور قرار گرفته و دارای سکونتگاه‌های کوچک با وضعیت نامطلوب فرهنگی و اقتصادی است. لذا هدف این مقاله بررسی موانع و راهکارهای فرا روی انجام طرح تجمیع سکونتگاه‌های روستایی پراکنده و کوچک دهستان شوسف از لحاظ ابعاد اقتصادی، اجتماعی و زیستی می‌باشد. تحقیق حاضر به‌لحاظ هدف، کاربردی و براساس ماهیت و روش، توصیفی-تحلیلی است. جامعه مورد مطالعه ۱۱۷ خانوار و حجم نمونه، ۸۰ خانوار تعیین گردید. به‌منظور تجزیه و تحلیل داده‌های آماری و تعیین سطوح معناداری بین متغیرها از آزمون‌های t تک نمونه‌ای و آنالیز واریانس یک طرفه (ANOVA) استفاده شد. نتایج نشان داد که وضعیت اجتماعی- فرهنگی سکونتگاه‌های مورد مطالعه دارای نمره‌ای برابر با ۱/۹۰۱ و از حیث شرایط اقتصادی دارای نمره ۱/۲ و میانگین شرایط زیرساختی این سکونتگاه‌ها ۱/۵۹ به‌دست آمد که مؤید وجود ضعف از این منظر می‌باشد. در کل براساس نتایج آنالیز استنباطی آزمون‌ها می‌توان اظهار داشت که شرایط اجتماعی- فرهنگی سکونتگاه‌های روستایی پراکنده و کوچک در سطح نامطلوبی قرار دارد. موانع پیش روی پروسه ساماندهی روستاهای کوچک و پراکنده از دیدگاه روستائیان به‌طور عمده شامل وجود ظرفیتی اقتصادی - تولیدی (هر چند محدود) در فضای سکونتگاه‌های کنونی و عدم رغبت روستائیان به ترک و رهاسازی آن می‌باشد.

واژگان کلیدی: پایش، روستاهای پراکنده و کوچک، ساماندهی، شوسف.

* عضو هیئت علمی گروه جغرافیا دانشگاه بیرجند. mfalsolayman@birjand.ac.ir

** دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه اصفهان.

*** دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه خوارزمی تهران.

مقدمه

سکونتگاه‌های روستایی نقش مهمی در نظام تولیدی کشور دارند. این شکل از فضا برآیندی از نظام‌های اکولوژیکی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و ... می‌باشند که علاوه بر نقش تولیدی در شکل‌گیری شهرها و توسعه پایدار منطقه‌ای و ملی نیز مؤثرند (حسینی، ۱۳۷۵: ۴۳). عدم وجود سلسله مراتبی کارا و منظم در راستای توزیع مناسب خدمات بین مراکز جمعیتی (شهری و روستایی) بر مبنای قابلیت‌ها، توان‌ها و نیازها منجر به عدم تعادل و تضادهای شدید فضایی بین این مراکز در کشور شده است. از این رو سازمان‌دهی مجدد و تعادل بخشیدن به فضاها امری ضروری به نظر می‌رسد (دریاباری و سعیدی، ۱۳۸۵: ۳۲). از طرف دیگر در پی درک واقعیت مهاجرت روزافزون جمعیت نقاط روستایی به کانون‌های شهری - که از ریشه‌های آن می‌توان به ساختار پراکنده استقرار و پراکنش بیش از حد روستاها، نامناسب بودن راه‌های ارتباطی و ضعف ارتباط منطقی اقتصادی-تولیدی، اجتماعی، سیاسی و مانند آن بین خود آن‌ها و کانون‌های روستایی سطح بالا و نقاط شهری اشاره کرد- که زمینه‌ساز بروز پیامدهای ویژه اجتماعی-اقتصادی، کالبدی و زیست محیطی در مبدأ و مقصد شده است، ضرورت تغییر نگرش و توجه خاص به عرصه‌های روستایی و سامان‌بخشی به نظام الگوی استقرار، زمینه‌ساز یک سری اقدام‌ها و منافع حاصل از اجرای پروژه‌های توسعه‌ای و عمرانی است (طاهری، ۱۳۷۷: ۱۳). توجه و ارائه خدمات مناسب به روستاها چه به دلیل لزوم گسترش فعالیت‌های مختلف و چه به دلیل حفظ عدالت اجتماعی که پیش‌تاز توسعه منطقه‌ای و ملی می‌باشد و در آخر به منظور ترسیم سیمای آتی توسعه درون‌زای این روستاها امری اجتناب‌پذیر می‌نماید (سعیدی، ۱۳۸۱).

ساماندهی روستاهای کوچک و پراکنده در مناطق مختلف، نمونه بارزی از روستاهایی هستند که نیاز به

برقراری یک نظم جدید در آن‌ها ضروری است چرا که ارائه خدمات به روستاهای کوچک و پراکنده، با توجه به مشکلات موجود محیطی و انسانی مشکل می‌باشد زیرا خدمات‌رسانی به روستاهای مثلاً با جمعیت پایین در حدود کمتر از ۵ خانوار، مقرون به صرفه نمی‌باشد و از طرف دیگر روستائیان حاضر به تغییر مکان خود نمی‌باشند. از طرفی نمی‌توان این روستاها و این بخش از جامعه روستایی را به حال خود رها ساخت (غفاری، ۱۳۸۱: ۵۲). لذا ساماندهی روستاهای کوچک رابطه تنگاتنگی با الگوهای رشد و توسعه اقتصادی از یکسو و الگوهای کالبدی- فضایی از سوی دیگر دارند (ابراهیم‌زاده و شریفی‌کیا، ۱۳۸۲: ۸۹). در واقع ساماندهی روستاهای کوچک و پراکنده از طریق شناخت ساختارهای محیطی، اقتصادی، اجتماعی و فضایی- کالبدی نواحی روستایی، امکان‌پذیر خواهد بود تا از این طریق کارایی و بازدهی فعالیت‌ها و سکونتگاه‌های روستایی بهینه گردد و توسعه آن‌ها شتاب گیرد.

انجام تحقیقی با موضوع ساماندهی سکونتگاه‌های کوچک و پراکنده، یک ضرورت اساسی در منطقه است. خلأ علمی این تحقیق را می‌توان با توجه به موقعیت جغرافیایی روستاهای مورد مطالعه و همچنین کاهش جمعیت و افزایش مهاجرت‌ها و نگاه اساسی برنامه‌ریزان احساس نمود. نکته مهم دیگر در این مورد، عدم امکان خدمات‌رسانی از جمله منابع آب به تمامی روستاها می‌باشد، لذا برای محقق شدن این موضوع متمرکز کردن روستائیان در چند مکان، قوت می‌گیرد. به طور کلی آنچه که خلاء علمی این تحقیق را نسبت به تحقیقات گذشته مشخص می‌کند و ضرورت طرح این مسئله را مهم می‌کند، در چند مورد خلاصه می‌شود. متفاوت بودن شرایط انسانی حاکم در این منطقه نسبت به مناطق دیگر، کاهش جمعیت در منطقه و افزایش مهاجرت‌ها، نیاز

شوسف از دیدگاه روستائیان از لحاظ ابعاد اقتصادی، اجتماعی، زیستی و... می‌باشد.

سوالات

- وضعیت اجتماعی - فرهنگی سکونتگاه‌های روستایی پراکنده و کوچک دهستان شوسف چگونه است؟
- وضعیت اقتصادی سکونتگاه‌های روستایی پراکنده و کوچک دهستان شوسف چگونه است؟
- وضعیت زیرساختار در سکونتگاه‌های روستایی پراکنده و کوچک دهستان شوسف چگونه است؟
- از دیدگاه روستائیان چه موانع و راهکارهایی جهت انجام طرح تجمیع سکونتگاه‌های پراکنده و کوچک دهستان شوسف وجود دارد؟

فرضیات تحقیق

- شرایط اجتماعی - فرهنگی سکونتگاه‌های روستایی پراکنده و کوچک در سطح نامطلوبی قرار دارد.
- شرایط اقتصادی سکونتگاه‌های روستایی پراکنده و کوچک در سطح نامطلوبی قرار دارد.
- به لحاظ زیرساختی سکونتگاه‌های روستایی پراکنده و کوچک با محدودیت مواجه هستند.
- در میان ابعاد اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی و زیرساختی سکونتگاه‌های روستایی پراکنده و کوچک، به لحاظ زیرساختی این سکونتگاه‌ها با ضعف بیشتری مواجه هستند.

مبانی نظری تحقیق

برنامه‌ریزی به منظور توسعه نواحی کمتر توسعه یافته، مشخصاً از دهه ۶۰ میلادی با توجه به ضرورت‌های اقتصادی-اجتماعی حاکم بر جهان و عقب‌ماندگی‌های جهان سوم به طور خاص که نسبت به دیگر کشورها دچار عدم توسعه یافتگی مفرط بودند، شروع شد (مایر و دادلی، ۱۹۸۴: ۱۳-۳۳). از سویی امر توسعه در واقع جریانی چند بعدی است که مستلزم تجدید سازمان و

برنامه‌ریزان استانی، شرایط محیطی و اقلیمی منطقه و تفاوت با دیگر مناطق کشور (بیابانی بودن)، کمبود منابع آب و آبرسانی به روستاها از طریق وسایل ماشینی، اقتصاد متکی بر دام و فشار بیش از حد به مراتع و عدم جوابگویی به تعداد دام موجود، درگیری‌های کم و بیش قاچاقچیان با روستائیان با توجه به کم شدن جمعیت روستاها و عدم امنیت، پایین بودن شاخص توسعه انسانی در روستاهای مورد مطالعه.

شهرستان نهبندان در استان خراسان جنوبی، دارای سکونتگاه‌های پراکنده و کوچک بسیاری، به ویژه در کمربند مرزی است، که دارای مشکلات اقتصادی، اجتماعی فراوانی می‌باشند. این وضعیت به همراه موقعیت جغرافیایی-محیطی و نحوه استقرار آن‌ها، در خدمات‌رسانی و اوضاع اجتماعی مردم تأثیرگذار می‌باشد. از طرف دیگر در صورت تخلیه بی برنامه روستاهای این منطقه، علاوه بر تبعاتی که برای خود روستائیان به دنبال دارد، می‌تواند تبعات امنیتی و اجتماعی را نیز به وجود آورد. آنچه که می‌توان در مرحله اول انجام داد، شناخت وضعیت عمومی روستاهای منطقه از لحاظ اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیرساختارهای موجود می‌باشد؛ چرا که با شناخت وضعیت حال حاضر روستاهای منطقه، در واقع اولین گام جهت مشارکت مردم و همچنین همراهی آن‌ها در راستای تجمیع و اسکان آن‌ها در یک یا چند مکان جدید مشخص می‌گردد. به عبارت دیگر با شناخت اولیه از دیدگاه‌ها مردم نسبت به برنامه مورد نظر آگاه‌سازی لازم انجام می‌گیرد و سپس با توجه به نظر مردم و همراهی و استقبال آن‌ها از برنامه تجمیع روستاها می‌توان به چگونگی اجرای آن مبادرت نمود. لذا در این مقاله هدف کلی بررسی موانع و راهکارهای فراروی انجام طرح تجمیع سکونتگاه‌های روستایی پراکنده و کوچک دهستان

تجدید جهت گیری مجموعه نظام اقتصادی، اجتماعی در سطح کشورها و مناطق خواهد بود (Richard & others, 1993:43). در واقع تحقیق همه جانبه امر توسعه می تواند موجب اصلاحات اساسی در نظام اجتماعی-اقتصادی در سطح ملی و منطقه ای و فضایی گردد (تودارو، ۱۹۸۱: ۱۱۵). هر سازمان فضایی به عنوان یک سیستم پویا در عرصه فضای جغرافیایی براساس احتیاجات جدید نیاز به بازیگری در نوع روابط و نظم سکونتگاهی خود دارند (اجلالی، ۱۳۷۳: ۴۸). تحقق پیشرفت و توسعه کشورها مستلزم بهره گیری از استعداد و توان و حضور چشم گیر مردم و مشارکت آن ها در مراحل توسعه است؛ به طوری که توسعه و مشارکت را اموری در هم تنیده دانسته اند، و فرایند توسعه را وقتی با ثبات و موفقیت همراه می دانند که با افزایش مشارکت مردم توأم باشد (مقنی زاده، ۱۳۸۰: ۱۴۲). اما گاه توسعه بیشتر با روش ها، سیاست ها و شیوه های اقتصادی پیش برده می شود، که هم در زمینه سنجش منابع محیطی و انسانی و هم به دلیل محدودیت هایی ممکن می باشد (بارو، ۱۳۷۶: ۴۸). از طرف دیگر امروزه توسعه پایدار با مبانی پیچیده ای که با خود همراه دارد، سال ها است که در ادبیات جهانی مورد بررسی قرار می گیرد. به دلیل به بن بست رسیدن فرایند توسعه ای که از دهه ۱۹۴۰ شروع شده، از دهه ۱۹۸۰ نگاهی جدید به توسعه و توجه خاصی به مسائل محیط زیست صورت گرفت. این موضوع مبنای نظریات پایداری قرار گرفت (Hardietal, 1997:49). پذیرش تعریف توسعه پایدار روستایی از دیدگاه کمیون جهانی ملل متحد که در آن توسعه ای را پایدار می دانند که نیازهای نسل حاضر را بدون چشم پوشی از توان تولید برای پاسخگویی به نیازهای نسل آینده تأمین کند، به لحاظ دشواری در تعیین نیازهای آیندگان با اشکالاتی مواجه است (Moffatt, 2002:12). با این حال در رابطه

با سنجش پایداری، شاخص های ثابت و مشخصی وجود ندارد که براساس آن بتوان وضعیت موجود و آینده را پیش بینی کرد. بر این اساس در چارچوب تئوری توسعه پایدار، اجتماعات روستایی و انسان روستایی با زمین زیرپایش به گونه ای توأمان و یکپارچه مطمع نظر قرار می گیرد. زیرا پایداری فضای روستایی ناظر بر ایجاد توازن میان انسان، محیط و فعالیت های اقتصادی اوست (بدری و طاهرخانی، ۱۳۸۷: ۷۰). تمامی تلاش های مربوط به توسعه پایدار، پیرامون سه محور اساسی قرار دارد: امنیت غذایی، ایجاد اشتغال و درآمد در مناطق روستایی برای ریشه کردن فقر و حفظ منابع طبیعی و محیط زیست (UNDP, 19994:1). لذا مشخص است که توسعه روستایی تنها مبتنی بر سیاست های محیطی نیست و بدون حل مسائل اجتماعی و اقتصادی، توسعه پایدار برای مناطق روستایی محقق نخواهد شد. همچنین این امر نیازمند دیدی کل نگرانه در سیاست های توسعه ای محیطی، اجتماعی و اقتصادی و یکپارچگی در این سه بعد است (Inskeep, 1991:85-87). حال این سوال مطرح می شود که چگونه می توان وضعیت های پایدار را شناسایی کرد؟ باید گفت که یکی از وضعیت های پایدار برای مناطق روستایی، ساماندهی سکونتگاه های کوچک و پراکنده می باشد، که در یک منطقه سیستم را دچار تداخل کرده و از وقوع توسعه پایدار خوداری می کند. چرا که این سکونتگاه ها علاوه بر مشکلات اقتصادی و اجتماعی، مشکلات محیطی را نیز فراهم خواهند کرد. به گونه ای که پیامدهای به وجود آمده بوسیله آن ها، بسیار مشکل تر از برنامه ریزی قبلی در جهت ساماندهی آن ها می باشد.

تجربه تاریخی فرایند توسعه در کشورهای توسعه یافته و پیشرفته، این امر را روشن ساخته که توسعه روستایی یک ضرورت بنیادی برای توسعه ملی است و می بایست در اولویت برنامه های توسعه ای قرار گیرد (شکوری،

انتظار نمی‌رود. حال با تغییر ساختار قدیمی و جایگزین کردن ساختارهای جدید، مسلماً سیستم دارای کارکردهای بهتری خواهد بود. روستاهای کوچک و پراکنده، نیز از این امر مستثنی نیستند. چرا که امروزه با توجه به سیستم مدیریتی درونزا و برونزای آن‌ها، کارکردی را از خود بروز می‌دهند که کمتر می‌توان شاخص‌های توسعه را در آن مشاهده نمود ولی با ایجاد یک ساختار جدید در این روستاها (به‌عنوان نمونه تجمیع)، می‌توان کارکردهای ترقی و پیشرفت را در شاخص‌های مختلف آن‌ها برنامه‌ریزی و فعال نمود. در واقع در ساختار جدید، توانمندی‌های اقتصادی، اجتماعی، زیست محیطی و زیرساختی تحولات خاص خود را در توسعه به‌وجود خواهند آورد.

روش‌شناسی تحقیق

این تحقیق با توجه به هدف از نوع کاربردی و از لحاظ ماهیت و روش، توصیفی-تحلیلی با رویکرد پیمایشی است. برای جمع‌آوری اطلاعات و داده‌های مورد نیاز از اسناد و مدارک موجود و مطالعات میدانی استفاده نموده و به بررسی وضعیت سکونتگاه‌های پراکنده و کوچک دهستان شوسف شهرستان نهبندان و برنامه‌ریزی جهت ساماندهی آن‌ها می‌پردازد. برای جمع‌آوری اطلاعات میدانی، از ابزار پرسشنامه و مصاحبه با مردم روستاهای مورد مطالعه دهستان شوسف شهرستان نهبندان استفاده گردید. جامعه مورد پژوهش ۲۶ روستا با کمتر از ۷ خانوار می‌باشند که ۱۱۷ خانوار را شامل می‌شود. با کمک فرمول کوکران، حجم نمونه ۸۰ خانوار محاسبه و مورد پرسشگری قرار گرفت. بعد از جمع‌آوری اطلاعات میدانی با توجه به متغیرهای اقتصادی (از جمله اشتغال، درآمد و...)، اجتماعی-فرهنگی (امکانات بهداشتی، آموزشی و...)، کالبدی (مسکن، بافت روستا و...) و غیره از نرم‌افزار آماری spss، excel جهت تجزیه و تحلیل

ساماندهی روستاهای پراکنده و کوچک، یکی از راهبردهای عملی مراکز رشد است و سابقه آن در سطح جهان به سال ۱۹۷۶ و کنفرانس ونکوور^۲ بر می‌گردد. اهداف مورد نظر از ساماندهی عبارتند از توسعه نظام اسکان، توسعه قطب‌های رشد برای مناطق کمتر توسعه یافته، ارائه خدمات و امکانات؛ ایجاد فرصت‌های شغلی جدید و افزایش بهره‌وری، توسعه نهادهای مسئول مناطق روستایی (پاپلی یزدی و ابراهیمی، ۱۳۸۷: ۲۱۰).

سابقه این طرح‌های ساماندهی^۳ در ایران به دوره نخست وزیری هویدا بر می‌گردد. اما بعد از انقلاب نیز این طرح‌ها و اینگونه روستاها و ساماندهی آن‌ها مدنظر قرار گرفته است (همان منبع). مضمون انسان دوستانه ساماندهی، برخورداری روستائیان محروم از نعمت آب لوله‌کشی، برق سراسری، درمانگاه و غیره است که ادغام و ترکیب چند روستا در یک سایت جدید یکی از راهبردهای ممکن است. استقرار و فعالیت با توجه به توان‌ها و ظرفیت‌های محیطی، اجتماعی-فرهنگی و کالبدی به‌منظور دستیابی به توسعه پایدار روستایی، توسعه بخش‌های اقتصادی از طریق ارائه برنامه‌ها و پروژه‌های اقتصادی به‌منظور توسعه فرصت‌های شغلی، ساماندهی مناسب زیرساخت‌ها و امکانات رفاهی جهت ارتقای کیفیت زیست و تولید در قالب سازمان فضایی (سعیدی، ۱۳۷۷: ۴۳). باید گفت که شناخت هر منطقه روستایی و عملکرد آن نیازمند توجه به مجموعه ساختارها، روابط و جریان‌های حاکم بر منطقه می‌باشد که نتیجه این عمل متقابل مجموعه عناصر و زیر سیستم‌های درونی و سیستم‌های مرتبط بیرونی است (Boosle, 1999: 8). در واقع تحولات ساختاری، کارکردها را تحت تأثیر قرار می‌دهد و این نکته را تداعی می‌کند که هر ساختار با هر سیستمی، یک نمونه کارکردها را از خود بروز می‌دهد که از دیگر سیستم‌ها

داده‌ها و آزمودن متغیرها، از آزمون‌های آماری t تک نمونه‌ای و آنالیز واریانس یک طرفه (ANOVA) متناسب با نوع تحقیق، اهداف و متغیرها استفاده شد.

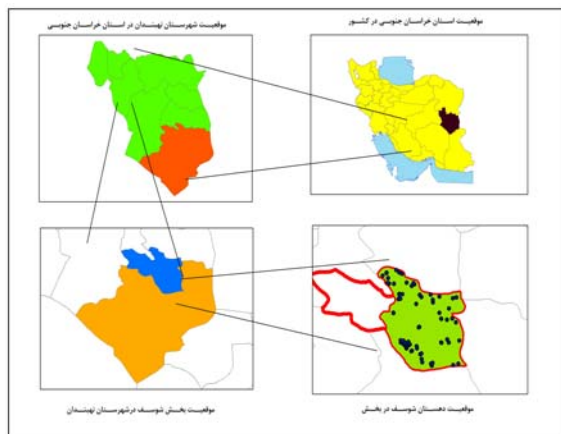
مؤلفه	تعداد گویه	ضریب آلفا
وضعیت اجتماعی - فرهنگی	۱۶	۰/۸۹۹
وضعیت اقتصادی	۶	۰/۷۶۴
وضعیت زیرساختی	۱۳	۰/۸۹۱
موانع و راهکارهای روستائیان در خصوص اجرای طرح تجمیع	۳۵	۰/۸۸۶

ج ۱. پایایی تحقیق (ضریب آلفای کورنباخ). منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۱.

محدوده مورد مطالعه

شهرستان نهبندان یکی از شهرستان‌های استان خراسان جنوبی واقع در شرق ایران در طول ۵۸ درجه و ۳۵ دقیقه تا ۶۰ درجه و ۵۲ دقیقه شمالی و عرض ۳۰ درجه و ۳۱ دقیقه تا ۳۲ درجه و ۲۰ دقیقه قرار گرفته است، که مرکز آن شهر نهبندان است. این شهرستان از شرق به کشور افغانستان، از شمال به شهرستان سریشه، از غرب به شهرستان بیرجند و از جنوب غربی به استان کرمان و جنوب شرقی به استان سیستان و بلوچستان محدود می‌شود. دارای دو بخش مرکزی و شوسف و ۵ دهستان به نام‌های بندان، میغان، نه، شوسف و عربخانه می‌باشد. تعداد کل آبادی‌های این شهرستان ۵۲۹ آبادی بوده و وسعت شهرستان ۲۶۰۹۴ کیلومتر مربع می‌باشد که ۲۷/۳ درصد مساحت کل استان را در بر گرفته‌اند. دهستان شوسف از توابع بخش شوسف شهرستان نهبندان می‌باشد. متوسط تبخیر سالانه در آن ۲۶۶۰/۸ میلی‌متر و بر حسب طبقه‌بندی اقلیمی خشک سرد و به لحاظ طبقه‌بندی دمارتن از آب و هوای خشک برخوردار است. به‌گونه‌ای که درجه حرارت بسیار زیاد، رطوبت نسبتاً کم و بارش‌ها به صورت پراکنده و شدید است. براساس

سرشماری ۱۳۸۵، جمعیت دهستان شوسف ۵۹۷۸ نفر و ۱۵۵۲ خانوار می‌باشد که در ۵۱ روستا ساکن هستند (استانداری خراسان جنوبی، ۱۳۸۷: ۲-۶).

ت ۱. نقشه موقعیت جغرافیایی منطقه مورد مطالعه. منبع: نگارندگان، ۱۳۹۱.

بحث و ارائه یافته‌ها

وضعیت اجتماعی - فرهنگی روستاهای کوچک و

پراکنده در دهستان شوسف

مطالعه وضعیت اجتماعی - فرهنگی سکونتگاه‌های مورد مطالعه در دهستان شوسف به کمک پارامترهایی همچون میزان مشارکت عمومی مردم در فضای روستا، همکاری و ارتباط با عوامل مدیریت در روستا (دهیاران و شورای ده)، دیدگاه جامعه در فضای کنونی نسبت به آینده و ... در قالب طیفی چهار گزینه‌ای (ضعیف ۱، متوسط ۲، خوب ۳ و خیلی خوب ۴) صورت گرفت. بررسی‌ها در این زمینه حاکی است که نمره شرایط اجتماعی - فرهنگی حاکم بر فضای سکونتی روستاهای کوچک و پراکنده دهستان شوسف برابر ۱/۹۰۱ یعنی در سطح متوسط و رو به پایین می‌باشد (جدول شماره ۲). در میان شاخص‌های سنجیده شده، سطح امکانات آموزشی با میانگینی برابر با ۳/۱۸ در بالاترین مرتبه قرار

دارد و پس از آن شاخص‌هایی همچون میزان آرامش ناشی از سکونت در روستا با میانگینی برابر با ۲/۶۶، مشارکت در طرح‌ها از سوی مردم (مشارکت عمومی در روستا) با میانگین ۲/۵۵ و همکاری و ارتباط با دهیاران و شوراهای دهیاران با میانگین ۲/۱۷ از بالاترین ارزش برخوردار بوده‌اند.

ردیف	شاخص	حداقل	حداکثر	میانگین	انحراف از معیار
۱	مشارکت در طرح‌های روستایی	۱	۴	۲/۵۵	۱/۱۴
۲	همکاری و میزان ارتباط با دهیاران و شوراهای	۱	۴	۲/۱۷	۱/۲۲
۳	امید به آینده در ارتباط با وضعیت روستا	۱	۴	۱/۶۲	۰/۸۳
۴	امید به ادامه زندگی در روستا توسط جوانان	۱	۴	۱/۴۵	۰/۷۷
۵	حمایت‌های نهادی و دولتی از روستا	۱	۴	۱/۳۹	۱/۷۶
۶	سطح امکانات بهداشتی-درمانی	۱	۴	۳/۱۸	۱/۰۷
۷	کیفیت اماکن مذهبی	۱	۳	۱/۱	۰/۳۵
۸	برخورداري از بیمه تأمین اجتماعی	۱	۲	۱/۲۴	۰/۴۳
۹	دسترسی به وسایل ارتباط جمعی	۱	۳	۱/۹	۰/۵۷
۱۰	آرامش زندگی در فضای روستا	۱	۴	۱/۹۹	۰/۸
۱۱	امنیت اجتماعی	۱	۴	۲/۶۶	۰/۹۹
۱۲	تمایل به بازگشت فرزندان تحصیل کرده به روستا	۱	۴	۱/۷۵	۱/۰۱
۱۳	دسترسی و امکان بهره‌برداری از امکانات رفاهی	۱	۳	۱/۱۸	۰/۴۳
۱۴	میزان مرگ و میر در سطح روستا	۱	۴	۱/۸۱	۰/۸۵
۱۵	میزان مرگ و میر در سطح روستا	۱	۲	۱/۰۱	۰/۲۱
۱۶	میزان موالید زنده و امکان ادامه حیات آن‌ها	۱	۴	۱/۵۲	۰/۸۳
نمره وضعیت اجتماعی-فرهنگی		۱/۹۰۱			

ج ۲. جدول سطح شاخص‌های اجتماعی - فرهنگی سکونتگاه‌های روستایی کوچک و پراکنده در دهستان شوسف. منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۱.

درآمد ماهیانه افزوده می‌شود از سوی دیگر فراوانی خانوارهایی که از درآمد نسبتاً بالا برخوردار می‌باشند، کاسته می‌شود. ارزیابی و نظرسنجی از خانوارهای روستایی نیز در خصوص سطح درآمدشان از فعالیت‌های تولیدی نشان داد که آنان معتقدند درآمدشان در سطح متوسطی قرار دارد (جدول شماره ۴). در کل براساس نظر خانوارهای پرسش‌شونده در ارتباط با وضعیت اقتصادی فراروی آن‌ها در محیط روستایی با تأکید بر بعد درآمد ناشی از فعالیت به‌ویژه در بخش‌های مختلف اقتصادی می‌توان گفت که با توجه به نمره ۲/۱

وضعیت اقتصادی روستاهای کوچک و پراکنده در دهستان شوسف به‌منظور بررسی وضع اقتصادی سکونتگاه‌های کوچک و پراکنده در منطقه مورد مطالعه، شاخص‌هایی نظیر میزان درآمد کل خانوار، میزان پس‌انداز ماهیانه و سطح درآمد ناشی از فعالیت در بخش‌های مختلف اقتصادی به کار گرفته شد. با توجه به اطلاعات (جدول شماره ۳)، می‌توان گفت که بخش اعظمی از خانوارهای روستایی یعنی ۳۶/۳ درصدشان درآمدی در حدود ۱۰۰۰۰۰۰ تا ۲۰۰۰۰۰۰ ریال داشته‌اند و در واقع هر چه قدر بر میزان

ردیف	نوع فعالیت	حداقل درآمد	حداکثر درآمد	میانگین درآمد
۱	میزان درآمد ناشی از تولیدات زراعی و باغی	۱	۴	۲/۲۱
۲	میزان درآمد ناشی از تولیدات	۱	۴	۲/۸۴
۳	میزان درآمد ناشی از تولیدات صنایع دستی	۱	۳	۱/۲۳
۴	میزان درآمد ناشی از فعالیت‌های خدماتی و کارگری	۱	۴	۱/۷۶
۵	میزان دسترسی به بازار فروش محصولات	۱	۴	۲/۳۴
نمره وضعیت اقتصادی				۲/۱

برآورده شده، روستاهای مورد مطالعه از حیث وضعیت اقتصادی در سطح متوسط و گاهاً ضعیفی قرار دارند (جدول شماره ۵). در میان پارامترهای اقتصادی بررسی شده، شرایط درآمد روستائیان از بخش دامداری با توجه به خصوصیات طبیعی و جغرافیایی خاص منطقه و میانگین ۲/۸۴ برای آن، نسبتاً خوب ارزیابی می‌گردد. اما در مراتب بعدی از حیث شاخص‌هایی نظیر میزان دسترسی به بازار فروش محصولات با میانگین ۲/۳۴، میزان درآمد ناشی از تولیدات زراعی و باغی با میانگین ۲/۲۱، میزان درآمد ناشی از فعالیت‌های خدماتی و کارگری با میانگین ۱/۷۶ و میزان درآمد ناشی از تولیدات صنایع دستی با میانگین ۱/۲۳ متوسط ارزیابی می‌شوند.

ردیف	درآمد ماهیانه (ریال)	فراوانی	درصد
۱	۱۰۰۰۰۰ - ۲۰۰۰۰۰	۲۹	۳۶٫۳
۲	۲۰۰۰۰۰ - ۳۰۰۰۰۰	۲۷	۳۳٫۸
۳	۳۰۰۰۰۰ - ۴۰۰۰۰۰	۱۱	۱۳٫۸
۴	بیش از ۴۰۰۰۰۰	۴	۵
۵	Missing	۹	۱۱٫۳
جمع کل		۸۰	۱۰۰

ج ۵. سطح شاخص‌های اقتصادی سکونتگاه‌های روستایی کوچک و پراکنده در دهستان شوسف. منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۱.

وضعیت زیرساختار روستاهای کوچک و پراکنده در دهستان شوسف

طبق اطلاعات (جدول شماره ۶)، می‌توان گفت از آن جا که میانگین وضعیت زیرساختار سکونتگاه‌های روستایی کوچک و پراکنده در دهستان شوسف برابر ۱/۵۹ می‌باشد، این کانون‌های روستایی با چالش و ضعف اساسی مواجه هستند. در میان شاخص‌های مورد مطالعه، کیفیت دسترسی به تلفن با میانگین ۲/۱۷ از وضع نسبتاً بهتری در قیاس با سایر شاخص‌ها برخوردار بوده و این در صورتی است که تلفن در فضایی همانند روستاهای مورد مطالعه که از وضع اقتصادی مطلوب برخوردار نیستند، به‌عنوان یک عامل هزینه‌بر در بعد خانوار بر تنزل اقتصادی آن دامن خواهد زد. در اولویت‌های بعدی به‌لحاظ میانگین برآورد شده، شاخص‌های دسترسی به برق با میانگین ۲/۱۷، راه ارتباطی به شهر و میزان دسترسی با میانگین ۲/۱۴، برخورداری از توالی

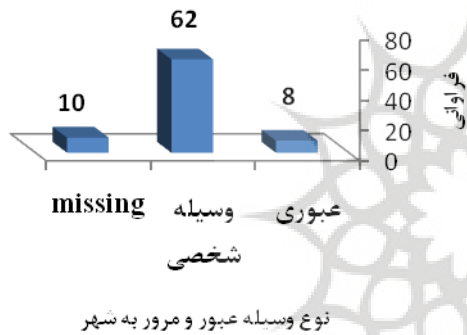
ج ۳. جدول میزان درآمد خانوارهای سکونتگاه‌های روستایی کوچک و پراکنده در دهستان شوسف. منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۱.

ردیف	نوع فعالیت	حداقل درآمد	حداکثر درآمد	میانگین درآمد
۱	میزان درآمد ناشی از تولید اقتصادی در فضای روستا	۱	۴	۲/۴۲
				۰/۹۴

ج ۴. جدول ارزیابی روستائیان مورد مطالعه از میزان درآمد ناشی از تولیدات اقتصادی در فضای روستا. منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۱.

همان‌گونه که مشاهده می‌گردد در میان پارامترهای مورد بررسی، بر خورداری و کیفیت عملکرد تعاونی‌ها در سطح بسیار ضعیفی قرار داشته است که با توجه به وضع اقتصادی روستاها کمبود اساسی جهت توسعه و بهبود اقتصاد این فضاها به‌شمار می‌آید.

در ادامه بررسی وسیله نقلیه مورد استفاده خانوارها جهت رفت و آمد به شهر و مراکز جمعیتی بزرگ‌تر نشان داد که بخش عمده‌ای از روستائیان یعنی ۶۲/۳ درصدشان جهت عبور و مرور از وسیله شخصی استفاده می‌نمایند و در واقع به‌لحاظ زیر ساخت حمل و نقل به‌ویژه در بعد عمومی، روستاها با محدودیت مواجه هستند (نمودار شماره ۱).

۱. نمودار میله‌ای فراوانی وسیله نقلیه مورد استفاده خانوارهای مورد مطالعه جهت عبور و مرور به شهر. منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۱.

فرایند طرح تجمیع روستاهای پراکنده و کوچک در دهستان شوسف

موانع پیش روی طرح تجمیع از دیدگاه روستائیان در اولین گام ساماندهی سکونتگاه‌های روستایی پراکنده و کوچک (اجرای طرح تجمیع) مبتنی بر رویکرد مردم محور بایستی شناختی از عامل و یا عوامل اثرگذار در ماندگاری جمعیت فعلی در مکان را به‌دست آورد. در این راستا بررسی‌های صورت گرفته در دهستان شوسف

خصوصی در فضای منازل با میانگین ۲/۱۳، بر خورداری از حمام با میانگین ۱/۹۷، آب لوله‌کشی یا کیفیت آب با میانگین ۱/۷۲، وضعیت بهداشت معابر با میانگین ۱/۴۲، کیفیت مسکن و معابر با میانگین ۱/۲۸، امکان دسترسی به مراکز خرده‌فروشی در روستا با میانگین ۱/۲۴، وضعیت کارگاه‌های تولیدی با میانگین ۱/۰۷، تجهیزات عمومی نظیر سطل زباله با میانگین ۱/۰۳ و بر خورداری و کیفیت عملکرد تعاونی‌ها با میانگین ۱ قرار دارند.

ردیف	معیار	میانگین	حداکثر	حداقل	میانگین
۱	کیفیت مسکن	۱	۴	۱/۲۸	۰/۵۷
۲	کیفیت معابر	۱	۳	۱/۲۸	۰/۴۸
۳	وضعیت بهداشت معابر	۱	۴	۱/۴۲	۰/۶
۴	راه ارتباطی به شهر و میزان دسترسی	۱	۴	۲/۱۴	۱/۰۱
۵	کارگاه‌های تولیدی	۱	۲	۱/۰۷	۰/۲۶
۶	بر خورداری و کیفیت عملکرد تعاونی‌ها	۱	۱	۱	۰
۷	آب لوله‌کشی یا کیفیت آب	۱	۴	۱/۷۲	۰/۷۴
۸	دسترس‌ی به برق	۱	۴	۲/۱۷	۱
۹	دسترس‌ی به تلفن	۱	۴	۲/۲۴	۰/۹۸
۱۰	بر خورداری از توالت خصوصی	۱	۳	۲/۱۳	۰/۷۴
۱۱	بر خورداری از حمام	۱	۳	۱/۹۷	۰/۷۷
۱۲	امکان دسترسی به مراکز خرده‌فروشی در روستا	۱	۲	۱/۲۴	۰/۴۳
۱۳	تجهیزات عمومی نظیر سطل زباله	۱	۲	۱/۰۳	۰/۱۷
نمره تجهیزات عمومی نظیر سطل زباله					۱/۵۹

ج ۶. جدول سطح شاخص‌های زیرساختی سکونتگاه‌های روستایی کوچک و پراکنده در دهستان شوسف. منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۱.

حاکمی است که عامل دامداری سودمند با ۳۱/۳ درصد بیشترین انگیزه را میان جمعیت روستاهای مورد مطالعه برای ماندن در مکان فعلی داشته است (جدول شماره ۷). پس از آن به ترتیب عواملی چون زراعت و باغداری پرونق با ۳۰ درصد، دلبستگی به فضا و محیط اجدادی با ۱۸/۸ درصد و در نهایت وجود منابع آب مکفی با ۶/۳ درصد قرار دارد. از این رو می‌توان اولین مانع فرا روی پروسه ساماندهی روستاها را وجود ظرفیتی اقتصادی - تولیدی (هر چند محدود) در فضای سکونتگاه‌های کنونی و عدم رغبت روستائیان به ترک و رهاسازی آن برشمرد.

ردیف	شاخص	فراوانی	درصد
۱	وجود منابع آب	۵	۶/۳
۲	زراعت و باغداری پُر رونق	۲۴	۳۰
۳	دامداری سودمند	۲۵	۳۱/۳
۴	دلبستگی به محیط اجدادی - خانوادگی	۱۵	۱۸/۸
۵	Missing	۱۱	۱۳/۸
	جمع کل	۸۰	۱۰۰

ج ۷. جدول عوامل مؤثر در ماندگاری جمعیت روستایی در سکونتگاه‌های کوچک و پراکنده دهستان شوسف. منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۱.

در گام بعدی فرایند ساماندهی (با تأکید بر بعد مردم محوری)، آگاهی از دیدگاه روستائیان در خصوص این که با تجمع و جابه‌جایی محل زندگی شان چه عواقبی را به لحاظ برخی شاخص‌ها برای خود متصور می‌شوند، از اهمیت خاصی برخوردار می‌باشد چرا که جهت‌سازی و اهداف برنامه‌های ترویجی پیش از اجرا، حین و پس از اجرا برنامه را به وسیله نهاد متولی تعیین می‌سازد. در این زمینه دیدگاه روستائیان ساکن در سکونتگاه‌های کوچک و پراکنده دهستان شوسف در طیف ۵ گزینه‌ای لیکرت (کاملاً موافق ۲، موافق ۱، بی‌نظر ۰، مخالف ۱- و کاملاً مخالف ۲-) مورد بررسی قرار گرفت. طبق اطلاعات

(جدول شماره ۸)، از آن‌جا که نمره دیدگاه روستائیان در خصوص تبعات احتمالی تجمع ۰/۶۷ به دست آمده می‌توان گفت که افراد پرسش‌شونده موافق‌اند که طرح تجمع دارای تبعات مثبتی می‌باشد. در میان مؤلفه‌های مورد استفاده در سنجش دیدگاه روستائیان نمره این مؤلفه که طرح تجمع سبب افزایش درآمد و پس‌انداز خانوار می‌گردد ۰/۲۴ - به دست آمده است. این نتیجه به آن دلیل حاصل شده است که روستائیان از یک سو معتقدند با جابه‌جایی محل سکونت بایستی هزینه‌هایی را به‌منظور تأمین و تجهیز مسکن و سایر زیر ساخت‌ها پردازند و از سوی دیگر نسبت به اقتصاد کم‌بازده روستا که در میان روستائینان وجود دارد، دید منفی دارند. در خصوص اثر آن بر کاهش مهاجرت نیز میانگین و نمره به دست آمده مؤید این است که روستائیان در این خصوص بنا به عدم تجربه، نظری نداشته‌اند.

در ادامه بررسی دیدگاه روستائیان در خصوص تبعات احتمالی انجام طرح تجمع بر بخش‌های فعال اقتصادی در فضای روستایی در طیفی ۵ گزینه‌ای (بدون تأثیر ۰، کم ۱، تا حدودی ۲، زیاد ۳ و خیلی زیاد ۴) مؤید این است که نمره تبعات طرح تجمع در بخش‌های اقتصادی از دیدگاه روستائیان ۲/۸۷ می‌باشد (جدول شماره ۹). با توجه به میانگین ۳/۸۱ برای مؤلفه اثر طرح تجمع بر ارتقای بخش خدمات و فعالیت‌های کارگری می‌توان گفت که از دیدگاه روستائیان، در میان بخش‌های اقتصادی با انجام طرح تجمع، بخش خدمات رونق خیلی زیادی خواهد یافت. بدین‌سان می‌توان مانع دوم پیش روی طرح تجمع را دیدگاه غیر واقعی جامعه روستایی در خصوص سرانجام این طرح‌ها دانست.

بررسی نظر روستائیان در خصوص مسائل اصلی محدوده‌کننده فرایند ایجاد سکونتگاه جدید (انجام طرح تجمع) حاکمی است که موانع و مشکلات اقتصادی با

خواهان مهاجرت و زندگی در سکونتگاهی جدید هستند (۵۳/۸ درصد)، ترجیح‌شان این است که در مراکز شهری نظیر شوسف و نهبندان مستقر شوند. هم‌چنین عواملی نظیر کهولت سن و پیری بسیاری از سرپرستان خانوارهای روستایی مزید بر علت شده و رغبت به استقرار و مهاجرت به مکان جدید را در روستائیان پایین آورده است.

۶۸/۸ درصد آرای روستائیان جدی‌ترین و عمده‌ترین مانع فراروی طرح تجمیع به‌شمار می‌آید و پس از آن تضاد و مسائل قومی - فرهنگی با میانگین ۱۸/۸ درصد و مسائل اجتماعی با ۱/۳ درصد قرار دارند (جدول شماره ۱۰). از این رو پیش‌بینی [احتمال] بروز مسائل عدیده اقتصادی نیز یکی دیگر از موانع اجرای طرح تجمیع در محدوده مورد بررسی است. در واقع آن بخش از جمعیت که

ردیف	شاخص	حداقل	حداکثر	میانگین	انحراف از معیار
۱	کاهش هزینه حمل و نقل	-۲	۲	۰/۷	۱/۱۶
۲	بهره‌برداری از امکانات رفاهی	-۲	۲	۱/۳۵	۰/۸۱
۳	کاهش معضلات اجتماعی مانند قاچاق	-۲	۲	۰/۶۳	۱/۰۵
۴	افزایش مشاغل در محیط روستای جدید	-۲	۲	۰/۶۵	۱/۰۸
۵	افزایش درآمد و پس‌انداز خانوار	-۲	۲	-۰/۲۴	۱/۱۱
۶	کاهش مهاجرت‌ها	-۲	۲	۰	۰/۹
۷	افزایش امنیت	-۲	۲	۰/۷۷	۱/۲
۸	ارتقای سطح فرهنگی و اجتماعی جامعه	-۲	۲	۱/۴۶	۰/۸۶
نمره دیدگاه روستائیان در خصوص تبعات احتمالی تجمیع					۰/۶۷

ج ۸. جدول دیدگاه روستائیان مورد مطالعه در ارتباط با تبعات احتمالی تجمیع در مکان جدید. منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۱.

ردیف	شاخص	حداقل	حداکثر	میانگین	انحراف از معیار
۱	رونق زراعت و باغداری	۰	۴	۲/۴۷	۱/۱۴
۲	رشد دامداری	۰	۴	۲/۳۱	۰/۹۷
۳	بهبود تولید در بخش صنایع دستی	۱	۴	۲/۹	۱/۴۵
۴	ارتقای بخش خدمات و فعالیت‌های کاری	۱	۴	۳/۸۱	۱/۲۴
نمره تبعات طرح تجمیع در بخش‌های اقتصادی از دیدگاه					۲/۸۷

ج ۹. جدول دیدگاه روستائیان مورد مطالعه در خصوص تبعات احتمالی تجمیع در بخش‌های اقتصادی.

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۱.

ردیف	شاخص	فراوانی	درصد
۱	مسائل قومی - فرهنگی	۱۵	۱۸/۸
۲	مسائل اقتصادی	۵۵	۶۸/۸
۳	مسائل اجتماعی	۱	۱/۳
۴	مسائل زیست محیطی	۰	۰
۵	Missing	۹	۱۱/۳
جمع کل		۸۰	۱۰۰

ج ۱۰. جدول مسائل محدوده‌کننده فرایند ایجاد سکونتگاه جدید (طرح تجمیع) در دهستان شوسف از دیدگاه روستائیان.

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۱.

راهکارهای انجام فرایند طرح تجمیع از دیدگاه روستائیان

امروزه تجارب برنامه‌ریزی در دهه‌های متمادی می‌گوید که جهت موفقیت در این امر و نیل به اهداف بایستی جامعه هدف در مراحل مختلف برنامه‌ریزی اعم از پیش از اجرا، حین و پس از آن دخیل باشند. به این ترتیب، طرح تجمیع روستاها به‌عنوان راهبرد ساماندهی این سکونتگاه‌ها نیاز به مشارکت و حضور گسترده تام و تمام مردم در این پروسه دارد. لذا شناخت و به‌کارگیری راهکارهایی عملیاتی و مشوق در زمینه برانگیختن میل و رغبت جامعه روستایی به همکاری در راستای انجام طرح تجمیع، اهمیتی اساسی می‌یابد و بهترین و کاربردی‌ترین آن‌ها مواردی است که به کمک خود مردم تشخیص داده شده‌اند.

مطالعه دیدگاه روستائیان دهستان شوسف در خصوص عوامل مشوق جهت اسکان در کانون‌های تجمیع نشان داد که در مجموع پارامترهای سنجیده شده، تأثیر نسبتاً

زیادی در این امر دارند چرا که میانگین به‌دست آمده برابر با ۲/۹۶ می‌باشد. همچنین مطالعات مؤید این است که در صورت انجام فعالیت‌های زمینه‌ای مناسب جهت ارتقای درآمد خانوار در کانون تجمیع و تضمین سوددهی بخش کشاورزی با میانگین ۳/۶۷ اساسی‌ترین مشوق‌ها در زمینه مطرح شده خواهند بود و پس از آن‌ها مشوق‌هایی هم چون دسترسی به آب لوله‌کشی و بهداشتی و تضمین اشتغال پایدار به‌ویژه برای جوانان با میانگین ۳/۵۳ و تهیه یا کمک در ساخت مسکن از سوی نهادهای دولتی با میانگین ۳/۲۹ در اولویت‌های بعدی اثرگذاری در روند طرح تجمیع کانون‌های روستایی پراکنده و کوچک قرار دارند. در مجموع راهکارهای بررسی شده این طور به‌نظر می‌رسد که مقوله شغل و برخورداری از کار دائم و پایدار نزد روستائیان چه در فضای سکونتی کنونی و چه در سایت جدید اسکان از برترین اولویت برخوردار می‌باشد (جدول شماره ۱۱).

ردیف	شاخص	حداقل	حداکثر	میانگین	انحراف از معیار
۱	سطح امکانات بهداشتی	۱	۴	۳	۰/۸۵
۲	ارتقای امکانات آموزشی	۱	۴	۳/۴۳	۰/۷۹
۳	میزان دسترسی به مراکز اداری	۱	۴	۲/۳	۰/۹۸
۴	دسترسی به آب لوله‌کشی و بهداشتی	۲	۴	۳/۵۳	۰/۶۱
۵	دسترسی به برق و تلفن	۱	۴	۳/۴۹	۰/۷۲
۶	تضمین اشتغال پایدار به‌ویژه برای جوانان	۲	۴	۳/۵۳	۰/۶۱
۷	تضمین سوددهی بخش کشاورزی	۱	۴	۳/۶۷	۰/۵۸
۸	ایجاد مشاغل خانگی برای زنان	۱	۴	۲/۴۴	۰/۷۴
۹	راه‌اندازی کارگاه‌های تولیدی	۱	۴	۳/۱۶	۰/۹۳
۱۰	وجود مراکز خرده‌فروشی	۱	۴	۲/۰۴	۰/۷۵
۱۱	تجهیزات عمومی و در دسترس ساکنین	۱	۴	۲/۴۶	۰/۷۴
۱۲	تهیه یا کمک در ساخت مسکن از سوی نهادهای دولتی	۱	۴	۳/۲۹	۰/۷۶
۱۳	انتخاب بهترین مکان ارتباط اسکان	۲	۴	۲/۹۶	۰/۵۸
۱۴	دسترسی به امکانات ارتباط جمعی	۱	۴	۲/۷۳	۰/۶۸
۱۵	توجه مسئولین به تفاوت‌های قومی و فرهنگی در گفتار و عمل	۱	۴	۲/۴۴	۱/۱۴
۱۶	حمایت‌های همه‌جانبه نهادهای متولی	۱	۴	۲/۴۷	۰/۸۵
۱۷	بهبود حمل و نقل و زیرساخت‌های ارتباطی	۲	۴	۲/۹۹	۰/۶۷
۱۸	تضمین فروش محصولات و بازار مناسب	۱	۴	۲/۴۷	۰/۷۸
۱۹	برنامه ارتقای بخش درآمد خانوار	۲	۴	۳/۶۷	۰/۵۶
۲۰	استفاده از سیستم‌های نوین در تولید	۱	۴	۲/۷۶	۱/۱
۲/۹۶					نمره

ج ۱۱. جدول دیدگاه روستائیان در خصوص عوامل مشوق جامعه محلی جهت اسکان در کانون‌های تجمیع.

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۱.

آزمون فرضیات

آزمون فرض اول

فرضیه: شرایط اجتماعی - فرهنگی سکونتگاه‌های روستایی پراکنده و کوچک در سطح نامطلوبی قرار دارد. در بررسی این فرضیه از آزمون T تک نمونه‌ای استفاده شده است. حال اگر فرض کنیم که:

μ میانگین واقعی متغیر شرایط اجتماعی - فرهنگی سکونتگاه‌های روستایی پراکنده و کوچک در دهستان شوسف باشد، چون متغیر تحت بررسی مقادیری بین ۱ تا ۴ را به خود اختصاص داده، مقادیر بالاتر از ۲/۵ را به‌عنوان سطح مطلوب (H0) و مقادیر کمتر یا مساوی ۲/۵ را به‌عنوان سطح نامطلوب (H1) در نظر می‌گیریم.

براساس نتایج (جدول شماره ۱۲)، از آن جا که سطح معناداری به‌دست آمده برابر با ۰/۰۰۰ در سطح $\alpha = 0.05$ بوده، فرض صفر یعنی میانگین شرایط اجتماعی - فرهنگی بالاتر از ۲/۵ را رد و فرض مقابل را می‌پذیریم. بر این اساس می‌توان گفت که شرایط اجتماعی - فرهنگی سکونتگاه‌های روستایی پراکنده و کوچک دهستان شوسف در سطح نامطلوبی قرار دارد.

میانگین	انحراف معیار	آماره t	درجه آزادی	سطح معناداری آزمون
۱/۸۷	۰/۵۰۱	-۱۰/۴۸	۶۸	۰/۰۰۰

ج ۱۲. جدول نتایج آزمون t تک نمونه‌ای برای فرض

اول تحقیق. منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۱.

آزمون فرض دوم

فرضیه: شرایط اقتصادی سکونتگاه‌های روستایی پراکنده و کوچک در سطح نامطلوبی قرار دارد.

در بررسی این فرضیه آزمون T تک نمونه‌ای به‌کار گرفته شد. حال اگر فرض کنیم که:

μ میانگین واقعی متغیر شرایط اقتصادی سکونتگاه‌های روستایی پراکنده و کوچک در دهستان

شوسف باشد، مقادیر بالاتر از ۲/۵ را به‌عنوان سطح مطلوب (H0) و مقادیر کمتر یا مساوی ۲/۵ را به‌عنوان سطح نامطلوب (H1) در نظر می‌گیریم.

براساس نتایج (جدول شماره ۱۳) از آن جا که سطح معناداری به‌دست آمده برابر با ۰/۰۰۰ در سطح $\alpha = 0.05$ بوده، فرض صفر یعنی میانگین شرایط اقتصادی بالاتر از ۲/۵ را رد و فرض مقابل را می‌پذیریم. بر این اساس می‌توان گفت که شرایط اقتصادی سکونتگاه‌های روستایی پراکنده و کوچک دهستان شوسف در سطح نامطلوبی قرار دارد.

میانگین	انحراف معیار	آماره t	درجه آزادی	سطح معناداری آزمون
۱/۹۸	۰/۵۲۴	-۸/۳۸	۶۹	۰/۰۰۰

ج ۱۳. جدول نتایج آزمون t تک نمونه‌ای برای فرض

دوم تحقیق. منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۱.

آزمون فرض سوم

فرضیه: به‌لحاظ زیرساختی سکونتگاه‌های روستایی پراکنده و کوچک با محدودیت مواجه هستند. در بررسی این فرضیه از آزمون T تک نمونه‌ای استفاده شد. اگر فرض کنیم که:

μ میانگین واقعی متغیر سطح زیرساخت‌های سکونتگاه‌های روستایی پراکنده و کوچک در دهستان شوسف باشد، مقادیر بالاتر از ۲/۵ را به‌عنوان عدم محدودیت (H0) و مقادیر کمتر یا مساوی ۲/۵ را به‌عنوان وجود محدودیت (H1) در نظر می‌گیریم.

براساس نتایج (جدول شماره ۱۴)، از آن جا که سطح معناداری به‌دست آمده برابر با ۰/۰۰۰ در سطح $\alpha = 0.05$ بوده، فرض صفر را رد و فرض مقابل را می‌پذیریم. بر این اساس می‌توان گفت که به‌لحاظ زیرساختی سکونتگاه‌های روستایی پراکنده و کوچک دهستان شوسف با محدودیت مواجه هستند.

نتیجه

شهرستان نهبندان در استان خراسان جنوبی که می‌توان آن را یکی از کم توسعه یافته‌ترین مناطق در سطح کشور دانست، به‌طور متعدد دارای کانون‌های روستایی پراکنده و کم جمعیت می‌باشد. از این رو توسعه این مناطق و بهبود زندگی روستائیان از مسائل عمده و دغدغه‌های اساسی متولیان امر برنامه‌ریزی و اندیشمندان منطقه‌ای و استانی به‌شمار می‌آید. این تحقیق با هدف بررسی و ارزیابی سکونتگاه‌های روستایی پراکنده و کوچک در دهستان شوسف به‌منظور تبیین ضرورت انجام طرح‌های تجمیع و ایجاد سکونتگاه‌های جدید در فضای زیستی آن دهستان انجام گرفت.

به‌نظر می‌رسد که با توجه به نتایج تحقیق، پروسه انجام اصلاحات ساماندهی (طرح تجمیع) از حیث مشارکت مردمی و درک برخی اهداف و اعمال از سوی جامعه روستایی با چالش مواجه خواهد بود. از طرف دیگر شرایط اجتماعی-فرهنگی و همچنین اقتصادی سکونتگاه‌های روستایی پراکنده و کوچک دهستان شوسف در سطح نامطلوبی قرار دارد و این شرایط می‌تواند در بسترسازی موضوع از لحاظ انسانی تأثیرگذار باشد.

نکته قابل تأمل در خصوص وضعیت زیرساختی سکونتگاه‌های مورد مطالعه این است که به‌لحاظ وجود و عملکرد تعاونی‌ها (زیرساختی جهت توسعه اقتصادی فضاهای روستایی) منطقه با ضعف اساسی مواجه می‌باشد. در مجموع براساس تجزیه و تحلیل انجام گرفته می‌توان ادعا داشت که به‌لحاظ زیرساختی سکونتگاه‌های روستایی پراکنده و کوچک دهستان شوسف با محدودیت مواجه هستند. به‌علاوه بررسی و مقایسه شرایط اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی و زیرساختی سکونتگاه‌های روستایی مورد مطالعه، نشان داد که ضعف در بعد زیرساختی به مراتب بیش از سایر ابعاد مورد مطالعه می‌باشد.

میانگین	انحراف معیار	آماره t	درجه آزادی	سطح معناداری آزمون
۱/۵۹	۰/۴۴۱	-۱۷/۲۲۲	۶۹	۰/۰۰۰

ج ۱۴. جدول نتایج آزمون t تک نمونه‌ای برای فرض سوم تحقیق. منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۱.

آزمون فرض چهارم

فرضیه: در میان ابعاد اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی و زیرساختی سکونتگاه‌های روستایی پراکنده و کوچک، به‌لحاظ زیرساختی این سکونتگاه‌ها با ضعف بیشتری مواجه هستند.

در بررسی این فرضیه از آزمون آنالیز واریانس یکطرفه (ANOVA) استفاده شد. با توجه به این که در جدول خروجی آزمون (جدول شماره ۱۵) سطح معناداری به‌دست آمده برابر با ۰/۰۰۰ در سطح $\alpha = 0.05$ بوده، فرض صفر را رد و فرض نابرابری معنادار میانگین‌های سه گروه را می‌پذیریم و به سبب معنادار شدن تفاوت میانگین متغیر شرایط زیرساختی با دو متغیر دیگر در آزمون‌های LSD و Tukey HSD و آنالیز واریانس یک‌طرفه (یعنی $1/59 > 1/87, 1/98$)، می‌توان گفت که از میان ابعاد اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی و زیرساختی سکونتگاه‌های روستایی پراکنده و کوچک دهستان شوسف، به‌لحاظ زیرساختی این سکونتگاه‌ها با ضعف بیشتری مواجه هستند.

فرضیه	درجه آزادی	آزمون (F)	مقدار آماره	سطح معناداری
اقتصادی	۲	۴/۰۲۷	۰/۰۱۹	۱/۹۸
اجتماعی فرهنگی				۱/۸۷
زیرساختی				۱/۵۹

ج ۱۵. جدول نتایج آزمون آنالیز واریانس یک طرفه (ANOVA) برای فرض چهارم تحقیق. منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۱.

از وضع موجود ابتدا بایستی کلاس‌های آموزشی و ترویجی جهت توجیح و آگاه‌سازی روستائیان در خصوص تبعات مثبت طرح‌های تجمیع برگزار گردد. ۲- همچنین در راستای آگاه‌سازی روستائیان نسبت به طرح تجمیع و پیامدهای اقتصادی-اجتماعی و زیرساختی آن بسترسازی لازم انجام گیرد. ۳- پیشنهاد دیگر در این زمینه، تضمین دادن به روستائیان منطقه در تأمین مواردی از جمله منابع آب، زمین کشاورزی، امکانات لازم، حمایت‌های مالی و دولتی، ایجاد اشتغال زایی و ... با توجه به اینکه شغل دوم آن‌ها زراعت می‌باشد، در راستای ترغیب و تشویق آن‌ها نسبت به مشارکت و همراهی اجرای طرح تجمیع روستاهای کوچک در محدوده مورد مطالعه است؛ چرا که معمولاً عدم وجود ریسک‌پذیری در مردم روستاهای منطقه، عامل مهمی در ممانعت و عدم استقبال روستائیان از اینگونه طرح‌ها می‌باشد. ۴- استفاده از نقش زنان در خانواده‌های روستایی منطقه، با توجه به جایگاه آن‌ها، در راستای همکاری و استقبال از طرح تجمیع روستایی از موارد پیشنهادی دیگری است که می‌توان به آن اشاره نمود. ۵- با توجه به شرایط محیطی حاکم و وابستگی اقتصادی روستائیان به دامداری، برنامه‌ریزان باید وضعیت دامداری آن‌ها را تضمین نمایند. ۶- حاکم بودن دیدگاه هزینه بر بودن مکان جدید از لحاظ مسکن، حمل و نقل و ... در بین روستائیان، بنابراین باید این مورد نیز از لحاظ حمایت‌های مالی و دولتی تضمین گردد. ۷- وجود ظرفیت‌های اقتصادی کم و بیش در برخی روستاها و عدم استقبال آن‌ها از طرح تجمیع، لذا باید برای تشویق روستائیان، زمینه‌های اشتغال به‌ویژه برای جوانان از طریق کارگاه‌های مختلف در مکان جدید، ارائه و معرفی گردد. ۸- تفاوت‌های قومی و مذهبی از جمله مسائل پیش روی است که باید نسبت به این امر نیز توجه خاصی بشود. لذا

نتیجه مطالعه نشان داد به‌طور عمده موانع پیش روی پروسه ساماندهی روستاهای کوچک و پراکنده (انجام طرح تجمیع)، شامل وجود ظرفیتی اقتصادی - تولیدی (هر چند محدود) در فضای سکونتگاه‌های کنونی و عدم رغبت روستائیان به ترک و رهاسازی آن، وابستگی روستائیان به دامداری، وجود دیدگاه غیر واقعی جامعه روستایی در خصوص سرانجام طرح‌های تجمیع، پیش‌بینی [احتمال] بروز مسائل عدیده اقتصادی، و کهنلت سن و پیری بسیاری از سرپرستان خانوارهای روستایی می‌باشد. تغییرات ساختاری-کارکردی^۴ در روستاهای مورد مطالعه یک ضرورت اساسی است؛ چرا که وضعیت کنونی روستاها دارای یک ساختار با بازدهی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، زیست محیطی پویا نمی‌باشند. به‌گونه‌ای که شرایط زیست، در سطح پایینی قرار دارد و قدرت اقتصادی مردم برای تأمین امکانات و همچنین ایجاد تحولات در زندگی خود بسیار کم می‌باشد. برای نمونه برای تحول در زیرساخت‌های مسکن در منطقه، این قدرت اقتصادی در مردم وجود ندارد. لذا باید گفت که ساختار موجود در منطقه برای روستاهای مورد مطالعه، نمی‌تواند کارکرد پایداری داشته باشد و سیستم زیستی موجود، فقط در فضای حال پاسخگو می‌باشد. شرایط موجود نیاز یک تحول ساختاری با برنامه‌ریزی بهتر را می‌طلبد، ساختاری که براساس مشارکت و نظر مردم روستاهای مورد ذکر باشد چرا که با توجه به وضعیت انسانی و طبیعی موجود، برای ایجاد ساختار جدید (تحت عنوان طرح تجمیع)، مسلماً مشکلات و مسائل خاصی وجود دارد. بنابراین برای ارتقای کارکردهای بهتر از روستاهای منطقه در بخش‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی و زیرساختی در راستای توسعه پایدار، یک تحول ساختاری جدید با توجه به توان‌های محیطی و انسانی آن نیاز می‌باشد. از این رو می‌توان پیشنهاد نمود که ۱- جهت برون رفت

ایجاد وحدت از طریق ریش سفیدان و ترغیب مردم به طرح تجمیع بهترین گزینه در این زمینه است.

پی نوشت

1. United Nations Development Programme
(برنامه توسعه سازمان ملل)

2. Vancouver
۳. طرح‌های ساماندهی، در پایین‌ترین سطح طرح‌های کالبدی قرار دارند و موظف به ایجاد مراکز روستایی و حذف روستاهای کوچک و پراکنده است (جعفری، ۱۳۷۷: ۴۴).

۴. پویش ساختاری-کارکردی بر این واقعیت استوار است که میان ساختار و کارکرد تمام پدیده‌ها، نوعی پیوند تنگاتنگ و غیرقابل انکار برقرار است، که مجموعه حاصل از آن قابلیت‌های آن نظام را نمایندگی و تحقق‌پذیر می‌کند (سعیدی، ۱۳۹۰: ۱۲).

فهرست منابع

- ابراهیم‌زاده، عیسی (۱۳۸۵)، مدل تحلیلی در ساماندهی فضاهای ناحیه‌ای مورد مطالعه (ناحیه سنگان خاش)، مجله پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۵۹، صص ۳۵-۵۳.

- ابراهیم‌زاده، عیسی؛ شریفی‌کیا، محمد. (۱۳۸۲)، برنامه‌ریزی و ساماندهی روستاهای پراکنده، نشریه جغرافیا و توسعه، بهار و تابستان، صص ۸۹-۱۰۴.

- اجلالی، پرویز. (۱۳۷۳)، تحلیل منطقه‌ای و سطح‌بندی سکونتگاه‌ها، سازمان برنامه و بودجه، چاپ اول. تهران.

- استانداری خراسان جنوبی. (۱۳۸۷): گزارش اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی شهرستان نهبندان، نشر دفتر برنامه‌ریزی و بودجه استانداری بیرجند.

- بارو، سی. جی. (۱۳۷۶)، توسعه پایدار: مفهوم، ارزش و عمل، مترجم سید علی بدری، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره پیاپی ۴۴، صص ۴۴-۵۶.

- بدری، سید علی؛ طاهرخانی، مهدی (۱۳۸۷)، مقدمه‌ای بر توسعه پایدار روستایی، تهران، انتشارات سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور.

- پایلی یزدی، محمد حسین؛ ابراهیمی، محمد امیر. (۱۳۸۷)، نظریه‌های توسعه روستایی، چاپ چهارم، نشر سمت، تهران.

- تودارو، مایکل. (۱۳۶۶)، توسعه اقتصادی در جهان سوم، ترجمه غلامعلی فرجادی، سازمان برنامه و بودجه، جلد اول، چاپ دوم، تهران.

- جعفری، حسن. (۱۳۷۷). نتایج بررسی ماهیت جایگاه و قابلیت‌های اجرایی طرح‌های ساماندهی روستایی، فصلنامه مسکن و انقلاب اسلامی، شماره ۴، صص ۴۸-۳۵.

- حسینی، صدیقه. (۱۳۷۵)، نظم‌پذیری سکونتگاه‌های روستایی در روند تحولات اجتماعی اقتصادی، مجموعه مقالات سمینار ساماندهی روستاهای پراکنده. همدان، ۱۴-۱۵ آبان.

- دریاباری، جمال‌الدین؛ سعیدی، مرتضی. (۱۳۸۵)، ساماندهی سکونتگاه‌های روستایی (مطالعه موردی دهستان چهاردانگه)، مجله علمی-ترویجی دانشگاه گرمسار، شماره ۳۲، صص ۱-۲۲.

- سعیدی، عباس. (۱۳۷۷)، توسع پایدار و ناپایداری توسعه روستایی، فصلنامه مسکن و انقلاب، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، شماره ۷۷، صص ۳۷-۴۸.

- سعیدی، عباس. (۱۳۸۱). ساماندهی سکونتگاه‌های روستایی، فصلنامه بنیاد مسکن، شماره ۹۸.

- سعیدی، عباس. (۱۳۹۰). پویش ساختاری-کارکردی؛ رویکردی نظام‌واره در مطالعات مکانی-فضایی، نشریه جغرافیا، شماره ۲۹، صص ۱۶-۷.

- طاهری، علی. (۱۳۷۸). الگوی ساماندهی روستایی، نمونه موردی: حوزه کوه‌همایی شهرستان سبزوار، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، گروه جغرافیا، دانشگاه تربیت مدرس.

- شکوری، علی. (۱۳۸۰)، پژوهشی در توسعه و نابرابری در مناطق روستایی. پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۴۱، صص ۲۰-۳۸.

مایر، جرالده؛ دادلی سیرز. (۱۳۶۸)، پیشگامان توسعه، ترجمه سید علی اصغر هدایتی و علی یاسری، انتشارات سمت، چاپ اول، تهران.

- مقنی‌زاده، محمدحسن. (۱۳۸۰)، سازمان‌های غیردولتی نهادی برای ساماندهی مشارکت در جامعه مدنی. مجموعه مقالات نقش و جایگاه سازمان‌های غیردولتی در عرصه فعالیت‌های ملی و بین‌المللی تهران، دفتر مطالعات و تحقیقات سیاسی وزارت کشور، تهران.

-Boosle, H.(1999).Indicators for Sustainable Development: Theory Method, Application: a Report to the Balaton Group: IISD: Winnipeg, Monitoba,Canada.

-Hardietal(1997), Mesuring Sustainable Development: Approach, New York: Van Nostrand Reinhold.

-Inskoop,E,(1991), Tourism Planning: An Integrated and Sustainable Development Approach, New York: Van Nostrand Reinhold.

-Moffatt,I,(2002), Sustainable development, Principles, Analysis and policy, The Parhenon Publishing group, London.

-Richard , E-Klosterman and others;(1993), spread sheet models for urban and Regional analysis; New jersey university, USA.

-UNDP,(1994), Sustainable Human Development and Agriculture, New York,Ny.USA.